

Daniel Pettersson och Linda Magnusson (Red.)

Förskolans kommunikationsmiljö

Betraktelser och reflektioner kring
Gävle förskolors kommunikativa möjligheter

Från pedagogisk lunch till måltidspedagogik – en het potatis i förskolan?

Anna-Karin Ahlberg

Anna-Karin Ahlberg har sedan 1995 varit verksam som förskollärare och upplever sig fått vara med på en otrolig utveckling av verksamheten i förskolan i och med läroplanens införande. Sedan tio år tillbaka arbetar hon i Valbo förskoleområde utanför Gävle. Följande text är skriven inom en kurs i pedagogik (61-90) vid Högskolan i Gävle.

Inledning

Lunchen ses ofta som en givande stund då vi pedagoger menar oss uppfylla ett flertal syften i verksamheten. Men vilka är dessa syften och hur ges de uttryck i en vardag? Om detta handlar denna text. Vanligtvis uppfattas det som ett ypperligt tillfälle att i lugn och ro utveckla motoriska, tekniska, matematiska, och sociala färdigheter. Förutom detta syftar dessutom lunchen till att utveckla goda kostvanor. Om ett enda tillfälle under dagen ska nämnas som ger oss pedagoger tid att samtala med barnen så lyfts generellt lunchen fram som ett ypperligt sådant tillfälle. Utifrån denna vanliga uppfattning intresserar jag mig i detta projekt för lunchen som en möjlighet att träna barns kommunikativa färdigheter. I texten använder jag begreppet social kommunikation för att fokusera på den del som inte bara handlar om att prata *rätt* utan mer handlar om hur barn genom kommunikativ träning socialiseras inom förskolans verksamhet.

Alla pedagoger är olika och har därmed olika sätt att arbeta i och runt de pedagogiska måltiderna. I studien använder jag genomgående begreppet pedagog om alla som jobbar inom barngruppen. Begreppet inrymmer på så sätt både förskollärare och barnskötare. Variansen kring hur det resoneras och tänks kring lunchen som en pedagogisk verksamhet

utgör en av studiens centrala tema och tjänar som förklaringsgrund till de olikheter som framkommer vad det gäller att se lunchen som antingen en del i den sociala kommunikationen eller som en aktivitet som främst syftar till att ge barnen näring.

I Läroplanen för förskolan (Utbildningsdepartementet, 2010) finns inga direkt uttalade riktlinjer eller specifika mål framskrivna gällande måltiderna. Vägen fram till det övergripande målet som man kan finna i Skollagen kan således vara utformad på många olika sätt. I Skollagen och den proposition (Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet) som framtog inför revideringen av en ny skollag finns följande formuleringar:

Förskolan ska stimulera barns utveckling och lärande samt erbjuda barnen en trygg omsorg (8 kap. 2 § Skollagen).

I begreppet omsorg ingår även att barnen serveras varierande och näringsriktiga måltider (Prop. 2009/10 s. 165).

På vilket sätt och i vilken form vi i förskolan väljer att erbjuda måltider grundar sig till stor del därför på en beprövad erfarenhet bland oss pedagoger samt lokalernas utformning. Detta har bland annat av Sepp (2013) uttryckts som att måltiden tycks vara en tid som inte har något uttalat pedagogiskt mål.

Fokus i min studie ligger just på detta med lunchens roll och funktion i verksamheten. Utifrån detta vill jag lyfta måltidssituationen som en möjlighet att träna barn i social kommunikation. Jag har i min studie använt mig av ett experimentellt arbetssätt för att testa olika strategier samt följa utfallen av dessa. På så sätt kan jag lyfta diskussioner som jag menar är av vikt för oss pedagoger att reflektera omkring för att skapa situationer och möjligheter där barns sociala kommunikation ges förutsättningar att befästas och tränas.

Utifrån detta blir syftet med min studie att se om barns kommunikation, dels med varandra och dels med pedagogen vid bordet, förändras om barnen ges nya förutsättningar vid matsituationen. Dessa nya förutsättningar skapades genom ett förändrat sätt att placera barnen i samband med matsituationen. Jag ville också lyfta ämnet på avdelningen för att skapa en samsyn kring vad en pedagogisk måltid kan innebära. Utifrån detta övergripande syfte skapade jag två mer specifika frågeställningar:

- *Vad händer om vi förändrar vårt synsätt på lunchen från att vara en rutinsituation till att använda måltiden i ett speciellt syfte?*
- *Hur kan vi pedagoger gå från att äta pedagogiska luncher till att utveckla måltidspedagogiken för att främja barnens kommunikativa förmågor?*

Bakgrund

Jag har valt att reflektera över vilken roll förskolan har haft genom tiderna, för att på så sätt få klarhet i vilken roll måltiden spelar i verksamheten. Genom att förstå vilka behov den tidigare verksamheten har uppfyllt kan vi kanske förstå vad som ligger till grund för våra värderingar och normer i förskolan idag.

Förskolans roll har under hela dess existens utvecklats i samhörighet med det övriga samhället. Det faktum att vi i Sverige har gått från fattigdom till att idag vara ett välfärdsland har naturligtvis avspeglats i förskolans mål och syften. När barnkrubborna, dåtidens förskola, på 1800-talets senare del instiftades så var deras huvudsakliga syfte att se till att barn överlevde. Barnadödligheten var relativt hög i huvudsak beroende på fattigdom. Barnen blev sjuka av en för ensidig och näringsfattig kost eller av sjukdomar som orsakades av svårigheter att hålla en god hygien i bristfälliga bostäder (se t.ex. Tallberg Broman, 1995). Barnkrubborna hade som huvudsaklig uppgift att se till att barnen åt en så näringsrik kost som möjligt och att de hölls rena, detta för att förhindra sjukdomar. Det pedagogiska innehållet i verksamheten begränsades i stora drag till att lära barnen bordsskick och ett gott uppförande. I dagens förskola är det helt andra pedagogiska mål som styr verksamheten.

Bara de senaste 25 åren har inneburit stora förändringar i synen på det pedagogiska arbetet och synsättet på måltiden i förskolan. Jag har valt att åter läsa en kursbok jag själv haft under min utbildning till förskollärare mellan åren 1993-1995 som var obligatorisk: *Mötas vid maten – om sådant som händer kring maten i barnomsorgen* (Andersson, 1991). Jag förvånas idag över dess normativa formuleringar och att den förespråkades som obligatorisk kurslitteratur så sent som på 1990-talet. I boken förespråkar Andersson till exempel att det är viktigt att barnen får vara delaktiga i köket vid tillagningen av maten för att barnen skulle få känna dofterna och konsistensen vid tillagningen. Dock så drogs slutsatsen att:

Det är en svår avvägning man måste göra mellan effektiv arbetsplats och barnens möjlighet till medverkan i matlagningen. Svårast är den avvägningen vid stora barnstugor. I detta avseende är tvåavdelningars barnstugor idealiska. Där går det att bygga kök som ser ut som vanliga kök (Andersson, 1991 s. 93).

I avsnittet *Hur svårigheter kan se ut – exempelsamling* så kan man utläsa följande svårigheter man kan stå inför vid måltiderna:

- Barn som ibland vägrar att äta lunch och sedan äter mellanmål
- Barn som inte är tacksamma för maten
- Barn som betar sig nonchalant och överlägset inför maten (Andersson, 1991 s. 77-78)

Dessa punkter som här lyfts upp som utmaningar och svårigheter får här tjäna som exemplifieringar över vad som vid denna tid ansågs vara tidens utmaningar i samband med matsituationen.

I mitt sökande efter senare, mer modern, litteratur som berör ämnet så har jag tagit del av *Måltidspedagogik – mat och måltidskunskap i förskolan* av Hanna Sepp (2013). Den har väckt många tankar hos mig, framför allt har den gett mig ett nytt perspektiv på måltiden i förskolan, vilket idag formuleras under den nya benämningen måltidspedagogik. I boken framkommer att maten och måltidens roll i förskolan har skiftat genom åren. Det skrivs dock fram att det alltid har varit en betydelsefull och central del i förskolans verksamhet. Trots detta faktum har maten och måltiden getts minimal uppmärksamhet inom förskollärovetenskapen, likaså finns det endast ett fåtal kurser på högskolenivå om förskolebarn och mat (Sepp, 2013). Det finns utöver dessa båda böcker ett flertal vetenskapliga artiklar och studier där man belyst frågeställningar angående lunchens innehåll och utformning. Ett flertal av de genomförda studierna har intresserat sig för barnens intag av näring samt förutsättningar att utveckla ett flertal förmågor som får stöd i mål och riktlinjer i våra styrdokument. Noterbart i relation till denna genomgång av forskningslitteratur är avsaknaden av vetenskapliga studier som explicit diskuterar måltidssituationen utifrån ett pedagogiskt fokus. En av de få sådana studier som ändå fokuserar måltidssituationen utifrån en pedagogisk frågeställning är gjord av Anna Ek (2009). Ek har i studien dokumenterat och analyserat måltidssituationer med utgångspunkt från den kommunikation som uppstår vid borden. Efter att ha analyserat en av måltiderna tillsammans med berörda pedagoger drar hon slutsatsen att

pedagoger anser matsituationen vara ett tillfälle för samtal. De barn som inte självmant kommunicerar under matsituationen försöker pedagoger aktivt uppmuntra till att kommunicera. En slutsats av detta som framkommer i studien är att man inte bara *kan* prata under matsituationen utan till och med *bör* prata (Ek, 2009).

Vad är pedagogisk lunch?

Pedagoger har länge framfört betydelsen av att äta samma mat som barnen blir serverade för att på så sätt ge lunchen en mer pedagogisk karaktär. Frågan som kan väckas i anslutning till detta är om lunchen får ett rikare innehåll utifrån en pedagogisk synvinkel bara av att alla förväntas äta samma mat, och på så sätt föregå med gott exempel? Barnen äter förhoppningsvis samma mat som den övriga familjen hemma, utan att middagen för den sakens skull benämns som pedagogisk.

När man väljer att fokusera på barns kommunikationsvägar under lunchen så lyfts pedagogens funktion ofta fram som central. Det finns en hel del tidigare forskning gällande pedagogers förhållningssätt i mötet med barn i kommunikativt syfte men inte så mycket om lunchens organisering, pedagogens roll och betydelse. Denna text är på så sätt ett blygsamt försök att råda bot på denna situation.

Eva Johansson och Ingrid Pramling Samuelsson (2001) belyser lunchens komplexitet i en artikel. För att kunna förena både omsorg och lärande genom pedagogik under måltiden lyfts pedagogernas förmåga att möta barnen i deras specifika livsvärld. Det som framträder som nödvändigt för att ge lunchen både innehåll av lärande och omsorg är på så sätt pedagogernas förmåga och engagemang i att vara delaktiga och omvandla omsorgen till att bli en del av en medveten pedagogik. Förskolan har dessutom omvandlats och förändrats från att vara en institution vars främsta syfte har varit att ge omsorg och omvårdnad till att även bli en skolform med formulerade pedagogiska syften och mål. Enligt Johansson och Pramling Samuelsson (2001) bör man därför som professionell pedagog både kunna utnyttja traditionella omsorgssituationer pedagogiskt samt kunna använda sig av den omsorgsinriktade aspekten i allt lärande.

Utifrån tidigare studier har jag dessutom observerat att det framkommer att pedagogen ofta intar rollen som den som *håller ordning* och har ett uppfostringsansvar vid måltiden. I varierande grad ägnar pedagogen på så sätt mycket tid vid matbordet åt att påpeka eller tillrättvisa barnen runt bordet samtidigt som pedagogen strävar efter att föra ett för samtliga närvarande givande och trevlig dialog. Samtalen begränsas dock av att pedagogen återkommande ser sig tvungen att uppmärksamma barnen på att fokusera på att äta upp maten.

Metod

Förskolan där min studie har ägt rum ligger i utkanten av Gävle och var när den byggdes år 1969 den stadsdelens första förskola. Den är på många sätt tidstypisk för en förskola från denna tid med fem avdelningar som länkas samman av en lång korridor som löper genom hela huset. Alla fem avdelningarna är identiska till utformningen med var sin huskropp som sticker ut från den sammanlänkande korridoren. På avdelningen där studien genomförts finns det 21 barn i åldrarna 4-5 år. Lokalerna gör det inte möjligt att äta lunch gemensamt i ett enda rum, utan barnen delas istället upp vid olika bord i flera rum. Sammanlagt är det fyra bord som dukas till lunch med en uppdelning av barnen där sex barn sitter vid ett bord och fem barn vid de övriga.

Barnen har tidigare, innan studiens genomförande, haft permanenta sittplatser som tilldelats av oss pedagoger. Hänsyn har då tagits till barnens lekkamrater och eventuellt speciella behov eller allergier. Stor vikt vid placeringen har lagts vid att skapa en så positiv upplevelse under måltiden som bara möjligt och att alla ska få känna sig delaktiga i samtalen som förväntas ske vid borden. En pedagog har vid varje bord ätit tillsammans med barnen med uppgiften att samtala och vara en god förebild. Även det faktum att barn upplevs som styrda av grupptryck i fråga om inställning till de olika maträtter som serveras har för oss pedagoger legat som grund för hur vi resonerat kring bordplaceringarna.

Förskolan där undersökningen genomförts bedriver ett aktivt miljö-arbete och har sedan några år en så kallad *grön flagg* vilket innebär att man som en medveten strategi värnar om miljön, förespråkar sunda matvanor samt arbetar gentemot en mer hälsosam livsstil. Att introducera och våga smaka på nya rätter med vegetariska inslag utgör på så sätt en naturlig del i förskolans medvetna arbete vilket innebär att pedagogerna på förskolan lägger stor vikt vid att äta tillsammans med barnen såsom goda förebilder. Barn i förskoleåldern tycks i olika grad ha vad som skulle kunna kallas en mildare form av matneofobi, vilket innebär en rädsla inför att prova nya maträtter. Barns smakpreferenser är ofta begränsade till vad barnet är van vid att äta och kan vara en svår utmaning att bryta när barnen ställs inför okända livsmedel. Detta eftersom vi människor föds med en mer eller mindre inbyggd skepsis mot nya och okända födoämnen vilket gör pedagogens roll än mer betydelsefull. Pedagogerna på den undersökta förskoleavdelningen har växlat bord med regelbundenhet och på så sätt kunnat återkoppla samtalsämnen.

Figur 1: Miljöbilder från förskolan:

Bilderna ovan visar de fyra borden på förskoleavdelningen där barnen äter sin lunch. Tärningen används för att fördela vilken av pedagogerna som sitter vid vilket bord (mer om detta nedan).

Undersökningen baserar sig på en experimentell ansats samt observationer och mer eller mindre informella samtal med både barn och pedagoger. Om jag hade valt att enbart använda mig av observationer, hade jag antagligen gått miste om information av vikt för min studie som handlade om hur min experimentella ansats uppfattades och hur såväl barn som pedagoger uppfattade experimentet vi genomgick. Det blev därför utifrån studien ganska naturligt att jag också utnyttjade möjligheten att genomföra informella samtal. Hade jag å andra sidan bortsett från att observera måltiderna och endast genomfört intervjuerna hade studien varit helt beroende av att de intervjuade barnen/pedagogerna svarat helt och hållet sanningsenligt på frågorna. Nu hade jag för studiens tillförlitlighet och riktighet att lita mig mot både observationer och intervjuer. Hade jag valt att enbart intervjua pedagogerna utan att observera måltiderna, hade jag också kunnat gå miste om information eftersom vissa händelser kan vara så självklara för pedagogerna att de inte skulle tänka på att nämna dem i en intervjusituation. Som ett komplement till ob-

servationerna och intervjuerna har jag dessutom fört anteckningar efter måltiderna där jag noterat sådant jag uppfattat som viktiga händelseförlopp. Där har jag också analyserat händelserna fortlöpande för att kunna utveckla och göra vissa förändringar i metoden för att på så sätt få ett så rättvisande resultat som möjligt.

Inledningsvis var jag inställd på att dokumentera måltiderna med hjälp av film, men insåg relativt snart det omöjliga i att både filma ett flertal bord och samtidigt äta med barnen vid ett bord. Att växla från att vara en aktiv pedagog vid lunchen till att på avstånd observera skulle dessutom innebära en helt ny situation som inte alls var planerad, eller ens önskvärd. Mitt syfte med studien var på så sätt inte att dokumentera en måltid utan istället att vara en närvarande pedagog som samtidigt studerar den verksamhet jag är inbegripen i. Risken hade dessutom varit stor att barnen hade ändrat sitt beteende på grund av min uppenbara observation, vilket inte vore önskvärt eftersom jag eftersöker hur den vardagliga kommunikationen gestaltas i samband med matsituationen och hur denna kan förändras genom att barnen själva får välja placering.

Observationsmall

Jag har använt mig av en lättöverskådlig tabell i det praktiska arbetet runt observationsunderlaget framarbetade inom en utpräglad aktionsforskningsstudie (Nylund, Sandback, Wilhelmsson & Rönnerman, 2010). Mallen ser ut på följande sätt:

Figur 2: Schematisk bild av studiens observationsmall

Observationer/Att utifrån betrakta	Intervjuer/samtal/Att inifrån locka
laktta beteenden	Fånga tankar
Studera samspel	Följa resonemang
Synliggöra mönster	Delge erfarenheter
	Uttrycka åsikter, känslor, värderingar

Denna schematiska observationsmall kom sedan att ligga till grund för hur mina observationer bedrevs och vilket fokus dessa hade. Genom mallen gavs jag en möjlighet att systematiskt samla in information vilket sedan kunde analyseras och återföras till projektet för att ligga som grund för eventuella förändringar och förbättringar.

Etiska överväganden

Inför mina observationer och intervjuer på förskolan informerades pedagogerna om vad syftet med studien var. Ingen av de berörda pedagogerna hade något att invända mot att studien genomfördes i den aktuella barngruppen. Istället så togs studien emot med både intresse och engagemang, vilket har underlättat mitt arbete. Pedagogerna på avdelningen har på så sätt varit delaktiga i arbetet runt min studie och kontinuerligt bidragit med tankar och reflektioner om händelser och dilemman som har uppstått unders studiens olika faser. Eftersom även barnen i hög grad medverkade i studien så skickade jag även hem ett informationsbrev med förfrågan om samtycke till samtliga berörda vårdnadshavarna. Det faktum att jag sedan tidigare är känd av föräldrarna på den berörda avdelningen tror jag underlättade processen med att få samtycke av samtliga föräldrar till att genomföra studien. Jag har under hela processen med min studie haft i åtanke att det är små barn som involveras och studeras. Detta kräver naturligtvis etisk medvetenhet och hänsynstagande med det enskilda barnets bästa för ögonen. Just syftet med denna studie är inte av särskilt känslig karaktär för det inblandade, men ändå är det viktigt att ha en medvetenhet och en reflektion om barns utsatthet och deras svårighet att ta ställning till vad en medverkan kan innebära.

Genomförande

Vecka 1

En viktig och avgörande faktor för att kunna inleda min studie var att få med de övriga pedagogerna på avdelningen. I mitt fall så var inte det speciellt komplicerat då studien antagligen väckte en hel del tankar och nyfikenhet om hur barngruppen kunde tänkas reagera. Vi diskuterade inledningsvis i arbetslaget om olika tänkbara scenarier som skulle kunde tänkas uppstå, varefter vi började förbereda en introduktion för barnen. I och med att en del av barngruppen avslutar sin tid på förskolan under våren, såg vi också metoden som en del i det skolförberedande arbetet.

Vi enades också om att vi skulle låta några barn i taget få gå från samlingen, istället för att alla skulle gå samtidigt, för att välja plats för att på så sätt undvika stress och förvirring. Redan vid första samlingen insåg vi att metoden resulterade i att pedagogerna indirekt styrde barnen i och med att pedagogerna var de som valde i vilken ordning barnen skulle få välja sin plats. För att göra turordningen så rättvis och slumpartad som möjligt valde vi därför fortsättningsvis att använda fotografier på barnen som verktyg och utifrån det utveckla en mer genomtänkt turordning.

Vi lade ut alla fotografier på barnen, med motivet nedåt, mitt på golvet i samlngen. Tanken var att det skulle fungera som ett lotteri vilket avgjorde ordningen barnen fick gå och välja plats vid de olika borden. Vi fann denna metod tillfredsställande då väljandet av plats förhöll sig relativt odramatiskt för de allra flesta. Efter ett par dagar så började vi pedagoger av vissa barn få frågan: *var ska du sitta?* redan innan samlngen.

En av pedagogerna kom då på idén med att numrera borden så att vi pedagoger också skulle tilldelas bord slumpvis. När samtliga barn hade valt platser och satt sig, så använde vi pedagoger en tärning för att på så sätt placera ut oss pedagoger vid de olika borden.

Vi pedagoger upplevde oss redan under första veckan av studien som inbegripna i ett förändringsarbete av vårt sätt att arbeta. Detta med förändringsarbete fångas på ett bra sätt av Åberg och Lenz Taguchi (2005) när de skriver:

Förändringsarbete är ett långsamt arbete som kräver nyfikna pedagoger med ett stort tålamod. Nästan ingenting av allt nytt vi provat har fungerat direkt. Det handlar om att aldrig ge upp utan istället försöka se nya möjligheter i det som blir mindre bra. Om vi hade valt att se på våra misstag som nederlag, hade det blivit svårt att gå vidare med nya idéer. Men när vi istället vände på det och bestämde oss för att se på misslyckanden som en möjlighet till utveckling och nya upptäckter, hade vi stor användning av alla misslyckanden (Åberg & Lenz Taguchi, 2005 s. 85).

Vecka 2

Under den andra veckan valde jag att notera vilka platser barnen valde vid de olika borden. Detta genom att föra dokumentation över deras placering. Dock upplevde jag detta som ett stressmoment och jag hann inte riktigt med att anteckna samtidigt som maten skulle serveras vid det bord där jag satt. Jag valde efter ett par dagar att rationalisera bord den analoga dokumentationen och istället använde jag en kameran. Under den andra veckan fortsatte vi med att plocka fotografier på barnen i samlngen och vi pedagoger slog tärning för att få fram vår bordsplacering. Vi noterade att barn som utifrån lottot med fotografierna blev tidigt valda reagerade väldigt positivt på detta eftersom de gavs en möjlighet att fritt välja placering medan de barn som valdes sent inte upp-

visade samma glädje och mer var hänvisade till de lediga platser som fanns kvar. Utifrån detta uppkommer en diskussion bland oss pedagoger om rättvisa och valfrihet gällande placering och hur det ska kunna motiveras att vissa får välja medan andra har begränsade möjligheter.

Vecka 3

Följden av dessa diskussioner om rättvisa och valfrihet blir att barnen under den tredje veckan av försöket med olika bordsplacering ges tillfälle att gå till borden samtidigt, vilket också ger barnen samma förutsättningar att välja plats. Bordsvärdarna som ansvarar för att borden blir dukade får nu även de slå tärning om vilket bord de ska ansvara för. När bordsvärdarna har dukat sitt bord placerar denne sitt glas på sin tallrik, vilket markerar att platsen är bokad när det sedan är dags för de andra barnen att välja plats. Pedagogernas platser markeras av att det står en annan typ av stol vid en dukad plats. Detta gäller för tre av borden, vid det fjärde bordet, som är av lägre modell, finns ingenting som markerar vart pedagogen ska sitta. Under hela veckan dokumenteras barnens val av platser med hjälp av en kamera.

Vid ett tillfälle under denna vecka blev sammansättningen vid ett bord sådant att barnens fokus övervägande hamnade på bordskamraterna, vilket fick till följd att maten på tallrikarna glömdes bort. Barnen hade helt enkelt så trevligt vid bordet att maten blev ointressant. Till slut satt två barn kvar vid bordet efter att de övriga dukat av och gått till respektive *vilor* efter maten. Då uppstod frågeställningen: *hur länge ska de få hålla på?* Varken pedagogen eller de andra barnen som väntade på att få börja läsa bok hade lust att vänta alltför länge. Barnen blev ombedda att äta klart och gjorde det då ganska omgående utan större protester.

Barns vardagliga strategier

Nu följer en genomgång av de resultat som mina observationer och intervjuer fick fram gällande experimentet vi genomförde gällande att låta barnen mera fritt välja placering i samband med matsituationen. Utifrån detta är jag i en position som möjliggör vissa mer övergripande slutsatser och en del mer specifika kring hur barns vardagliga strategier gestaltas och hur dessa kan nyttjas och utvecklas för att främja ökade möjligheter till social kommunikation.

Rörelse och gruppering

Jag har nedan valt att redovisa bilddokumentationen från luncherna på tisdagar och torsdagar. Anledningen till det är att det är de två dagarna som det har funnits flest antal barn närvarande i gruppen. Måndagar och fredagar är några barn lediga, och på onsdagar äter halva barngruppen lunch utomhus på utflykt. Jag har dokumenterat tisdagar och torsdagar under tre veckor, vilket ger mig totalt sex tillfällen att sammanställa i något som kan liknas vid ett sociogram. Sammanlagt 5 barn väljer att sitta vid samma bord i hög grad. Jag har valt att kalla dem återvändare. De övriga platserna väljs i högre grad av olika barn, så det finns i dessa fall inget samband med vilken konstellation bordet erbjuder. Återvändarna väljer att sitta vid samma bord vid tre av sex tillfällen, eller mer:

Figur 3: Sammanställning av de så kallade återvändarna

Barn	Bord	Antal tillfällen (totalt n:6)
B1	2	5
B2	1	5
B3	3	5
B4	3	4
B5	4	4
B6	2	3
B7	2	3
B8	2	3
B9	1	3
B10	4	3
B11	4	3
B12	3	3

De barn som återkommer sitter sällan på samma plats, men vid samma bord. Om de hade gjort det så hade jag kunnat dra slutsatsen att barnen tillåter varandra att ha outtalade egna platser, på liknande sätt som familjer i regel placerar sig på samma platser vid middagsbordet hemma utan att detta kanske uttalats utan snarare utvecklats från någon slags praxis. När barnen har valt sina platser har de gjort det under lugna och odramatiska former. Endast vid ett tillfälle bestämde sig två barn för att de ville sitta på samma plats, men den situationen klarade barnen av att lösa själva utan att vi som pedagoger behövde träda fram. Några av barnen

går direkt till den plats där de vill sitta och bara ett fåtal vandrar runt en liten stund innan de väljer plats. De som tar lite längre stund på sig att välja plats har jag valt att kalla vandrare och jag har observerat dem lite extra. Frågan är om de väljer att avvakta sitt val av plats tills de flesta har satt sig för att på så vis välja den för barnet mest attraktiva platsen, eller om de bara inte kan bestämma sig. Barnen som frågade var pedagogerna skulle sitta innan de valde plats vid borden hade helt enkelt listat ut att de kunde dra nytta av det nya systemet. På så sätt kunde de välja den för barnet mest tilltalande pedagogen för att sitta med under måltiden. Det finns troligen lika många olika sätt att äta pedagogisk lunch på som det finns pedagoger. I det här fallet tror jag att det kan finnas många olika faktorer som gör en pedagog mer attraktiv än en annan i ett barns ögon. Ur barnets synvinkel kan en attraktiv måltidspedagog vara en tillåtande pedagog. Det kan också vara den pedagog som har de mest bekanta och hemliga reglerna under måltiden vilket för barnet kan kännas tryggt. Det kan också vara den pedagogen som barnet har lätt att kommunicera med och som bjuder in dem till gemensamma samtal som intresserar barnen runt bordet.

Trygghet och dolda strukturer

Barnen som deltog i studien var innan dess genomförande vana vid att sitta på sina bestämda platser under lunchen. Jag upplevde inte att de bestämda platserna på något sätt hämmade eller försvårade barnens möjligheter till kommunikation runt bordet. Att återkomma till sin plats och att känna trygghet vid det man upplever som sitt eget bord kan ju vara något som gynnar ett barn som kanske inte annars kommer till tals så ofta i andra sammanhang. Mina farhågor att dessa barn skulle missgynnas av fria platser kom dock helt att ersättas av positiva erfarenheter under studiens gång. Vid några tillfällen har till och med kommunikationen tagit barnens fulla fokus, vilket i några fall inneburit att maten glömts bort. Vid dessa tillfällen har gemensamma upplevelser och utbyten av olika erfarenheter satt igång diskussioner mellan barnen som har varit svåra att stoppa för pedagogen vid bordet. Experimentet har också inneburit en ökning av det som vi pedagoger i en form av vardagligt yrkesspråk kallar *flams och trams*. Vi pedagoger har vid ett par tillfällen känt oss tvingade till att bromsa mer än att uppmuntra samtalen eftersom lunchens huvudsyfte, att äta, helt har glömts bort. Förhållningssättet till syftet med måltiden kan vid sådana tillfällen sättas på prov vilket väcker en rad tankar hos oss pedagoger vilka på ett sätt handlar om hur vi pedagoger i förskolan uppfattar vår roll och profession. Omsorgsbehovet som vi ska fylla under måltiderna med tanke på närings- och

energiintag ska tillgodoses och samtidigt ska vi pedagoger verka för att främja den sociala kommunikationen. Här utvecklas en svår balansgång som ställer förhållandevis höga krav på pedagogisk medvetenhet och samsyn bland pedagogerna i arbetslaget. Ytterst väcker detta tankar om det finns dolda strukturer inom verksamheten och vår uppfattning om vår profession vilka ligger där latent och påverkar hur vi tänker och agerar inför återkommande dagliga fenomen.

Stundtals har ljudnivån varit hög vid måltiderna. Eftersom vi har arbetat medvetet mot en ökad kommunikation så kan ju detta anses vara en logisk konsekvens. Bordens placering och lokalens utformning inverkar också på hur vi upplevde ljudnivån. De bord som är placerade i enskilda rum har generellt uppfattats ha ett behagligare klimat att samtala i. Där är det så pass avskilt så att man bara hör de som sitter vid bordet. Det i sin tur gör att de som sitter där inte behöver höja rösterna i samma omfattning för att höras. Vid borden som är placerade i samma rum smittar samtalsämnen och ljud av sig mellan borden. Ljudnivån har här vid flera tillfällen upplevts som på gränsen till störande och obehaglig. Det vore därför utifrån denna observation önskvärt om lokalerna i framtiden anpassas och utformas för att pedagogerna ska kunna fortsätta med sitt arbete för att främja kommunikation, inte tvärt om. Hur lokaler utformas och hur bord placeras är på så sätt en viktig prioritering för att ytterligare stärka möjligheterna till färdighetsträning av den sociala kommunikationen.

Vad är det i den experimentella uppläggningsen av studien som gjort att kommunikationen har ökat och som en följd av detta blivit mer högljudd? En möjlig aspekt kan vara att kombination av deltagare vid borden i hög grad växlat. Vid fast bordsplacering har pedagogerna enats om vilka sammansättningar vid borden som ger de för tillfället mest gynnsamma kombinationerna av barn. I detta har just prioriteringar gjorts utifrån att skapa trygghet, men också lugn, vilket av oss pedagoger tolkats som hörande ihop. När barnen själv väljer plats kan detta innebära kombinationer som man kan se som pedagogiskt utmanande. Det är också där och då som pedagogens roll har varit mest framträdande. På så sätt kan det sägas att det finns latent dolda strukturer inom barngruppen som ges utslag när barn själva ges en möjlighet att bestämma sin placering. Det kan verka troligt att trygghet även för barnen är en viktig prioritering när de väljer placering, men experimentet visar att detta inte alltid är liktydigt med ett lugn. På så sätt kan experimentet sägas visa på en motsättning mellan hur pedagoger i verksamheten resonerar kring upplevd trygghet och hur barnen resonerar utifrån samma känsla.

Omförhandlande av regler

Utifrån studiens observationer kan det noteras att barnens samtalsämnen har varierat i större utsträckning med de fria platserna vilket har upplevts som berikande av oss pedagoger. Friare bordsplaceringar har inneburit att barnen getts ett ökat utrymme att diskutera sina livsvärldar med fler barn än tidigare. Vi upplever att de flesta barn väldigt gärna och ofta vill berätta vilket experimentet förstärker då möjligheterna blir fler med nya barn och pedagoger omkring sig. Vi har även kommit fram till att berättandet från barnens sida sällan tar slut så länge det finns ett intresse från mottagarens sida. Genom att de möjliga mottagarna i större grad varierat genom upplägget på experimentet upplever vi att möjligheten för berättande ökat bland barnen. Som en förlängning av projektet har vi sett ett behov av att utveckla förmågan att fungera som mottagare i en kommunikation. Detta genom att ytterligare utveckla förmågan att ha tålmodet och koncentrationen att lyssna till vad andra vill ha sagt.

Utöver dessa observationer kan också omförhandlandet av regler, såväl officiella som inofficiella, uppmärksammas som varande i ständig förändring. Detta kan exemplifieras genom en ordväxling som inträffar mellan två barn – en pojke som varit med under experimentet med mer fri bordsplacering och en flicka som inte deltog. Under en lunch där barnen runt borde kommunicerar friskt uttrycker flickan som en respons på diskussionerna som pågår runt henne: *prata mindre och ät mer*. Ingen av de andra barnen tar någon större notis om hennes utsaga varför hon åter upprepar det hon sagt ett par gånger. Till slut reagerar en pojke på det som flickan säger och kommenterar det med: *vilken knäpp regel. Den har inte vi*. Detta exempel menar jag är en exemplifiering av spänningen som finns inbyggd i matsituationen i förskolan. Det kan dels ses som en situation som handlar om det omvårdande och då hamnar det primära fokus på att få i sig näringen eller om matsituationen är en pedagogisk verksamhet och då tycks en regel som handlar om att man ska äta mer och prata mindre utanför de lokala regelverken som barn och pedagoger gemensamt byggt.

Samtal med barnen

För att få en mer fördjupad uppfattning och en möjlighet till mer insikt kring barns tankegångar har jag i denna studie också valt att föra samtal och intervjuer med de flesta barnen i gruppen. De barn som inte har varit intresserade av att samtala om ämnet har jag inte försökt att övertala, utan respekterat deras ställningstagande. När jag samtalat med de yngre barnen valde jag att göra det med två barn åt gången för att på så sätt

kunna föra en gemensam reflektion tillsammans. Jag märkte att de yngre barnen hade lättare att ta intryck av varandras svar och tankegångar, vilket gjorde att utfallen av samtalen känns mindre tillförlitliga ur vetenskaplig synvinkel. De äldre barnen valde jag dock att intervjua enskilt var för sig eftersom jag bedömde detta som möjligt. Nedan följer några utsnitt av dessa intervjuer för att ge en inblick i barnens nationaliteter kring val av plats samt hur de upplevt experimentet med friare bordsplacering utifrån ett mera inifrånsperspektiv. Samtalen redovisas nedan i figur 4 och 5:

Figur 4: Utsnitt ur intervju med Alfred och Erik (båda är 5 år)

- Anna-Karin: *Vilken plats brukar du välja vid lunchen?*
- Alfred: *Jag brukar välja en svart stol. I köket. Där brukar X (pedagog) sitta ibland*
- A-K: *Är det bra att sitta där fast inte X sitter där, för vi slår ju tärningen?*
- A: *Ja*
- Erik: *Jag brukar också välja en svart, i köket, och nära fönstret där. Vid det där runda bordet där (pekar vilket bord han menar)*
Jag brukar tycka om att sitta bredvid Alfred. Där vid trean har X sittit (sic.) en gång med mig. Då satt inte Alfred där
- A-K: *Brukar ni sitta med några mer kompisar?*
- E: *Ja jag brukar sitta med Thure. Ibland*
- A: *Jag brukar sitta med Erik och Thure*
- E: *Och jag brukar också sitta med Axel*
- A: *Det brukar jag med*
- A-K: *Vad brukar ni prata om då?*
- A: *Jag brukar prata om målvakter och ishockeyplan med Axel*
- A-K: *Ja det kommer jag också ihåg att du gör*
- E: *Jag med. Vet du, hockey är hårdare än fotboll*
- A-K: *Tycker du?*
- E: *Ja det är det faktiskt. För i fotboll så får man inte tacklas*
- A-K: *Vill ni fortsätta att välja plats vid matbordet, eller vill ni ha en egen plats?*
- E: *Jag vill ha en egen plats*
- A: *Jag med*
- A-K: *Vill du också ha det?*
- E: *Jag vill ha en egen plats därinne där fyran är (fyran refererar till ett av borden på avdelningen)*
- A: *Jag vill ha på fyran med*
- E: *Jag vill sitta bredvid Alfred, på fyran*
- A: *Jag vill sitta bredvid Erik*
- A-K: *Brukar ni sitta bredvid varandra därinne?*
- E: *Jag har bara sittit (sic.) där en gång*

När jag efter intervjun tittar på dokumentationen av måltiderna ser jag att Erik har suttit vid bord 4 vid tre tillfällen och resterande tillfällen vid andra bord. Alfred är mer av en återvändare till bord 3 där han suttit vid fem tillfällen av de sex dokumenterade luncherna. De uppfattar med andra ord att de brukar sitta med varandra i högre utsträckning än vad dokumentationerna visar. Detta väcker en rad frågor: är det kanske inte så viktigt för barnen var och med vem de sitter utan är det kanske i själva verket så att det inte spelar någon roll? Samtidigt uttrycks det i intervjun ovan att bägge pojkarna vill ha bestämda platser samtidigt som åtminstone en av dem varit en vandrare vad det gäller vart han placerat sig. Kan det vara så att vart och med vem man sitter inte spelar någon roll, men att vårt förändrade förhållningssätt som pedagoger från omvårdnad i samband med matsituationen till pedagogisk verksamhet med ett ökat fokus på social kommunikation är det som gett den stora förändringen? Kring detta behöver det göras ytterligare studier för att nå ett entydigt svar.

Figur 5: Utsnitt ur intervju med Thure (6 år)

- Anna-Karin: *Vilken plats brukar du välja vid lunchen?*
Thure: *I köket*
A-K: *Spelar det någon roll vilken plats du sitter på där eller går det bra med vilken som helst?*
T: *Vilken som helst*
A-K: *Vem brukar du sitta med där inne då?*
T: *Axel. Och Erik. Bara dem*
A-K: *Vad brukar ni prata om då?*
T: *Maten*
A-K: *Brukar ni prata om maten?*
T: *Mm, ibland. Jag tar så stora bitar så de skrattar*
A-K: *Stora bitar av vad då?*
T: *Jag tar så stora. När det blir spaghetti, då tar jag så stora bitar så de skrattar*
A-K: *Gör de?*
T: *Mm*
A-K: *Tycker de att det är kul då?*
T: *Jag tycker också att det är kul så jag skrattar också*
A-K: *Jaha. Då tycker ni att det är roligt allihop då så att det inte bara är de som skrattar åt dig?*
T: *Mm*
A-K: *Vill du fortsätta att välja plats vid matbordet, eller vill du ha en egen plats?*
T: *Det är bra att välja*
A-K: *Vad gör du om du inte får en plats vid ettan när du ska välja?*
T: *Då tar jag trean eller tvåan. Eller fyran*

A-K: Så då tar du ett annat bord bara?
 T: *Mm*
 A-K: *Men helst sitter du vid ettan?*
 T: *Mm. Det är den bästa platsen. Men fyran är nog den bästa platsen för då slipper man höra tjafs från de andra för då stänger man ju en dörr*
 A-K: *Ja det har du rätt i. Då blir det ganska tyst därinne*
 T: *Mm. Fast inte när de andra skriker som sitter där inne, fast jag brukar inte skrika*
 A-K: *Nej det brukar inte du göra, du är ju ganska lugn när vi äter mat*
 T: *Mm. Men ibland så äter jag stora bitar spaghetti*

Dokumentationerna visar att Thure brukar sitta vid olika bord. Han återvände till bord 1 och 3 ett par gånger och sitter vid bord 4, som han upplever som lugnast, vid ett tillfälle av de sex dokumentationerna. Vad som blir intressant i relation till intervjun med Thure är att han utvecklat tydliga strategier för hur han tänker kring de olika borde även om dessa tycks vara föränderliga och under ständig omförhandling. Dessa dolda strukturer kan även observeras i relation till den första intervjun. I relation till detta kan frågor väckas om vad som skulle hända med dessa strategier om experimentet fortsatt under en längre tid. Skulle då dessa strukturer befästas och riskeras till att utvecklas till en fråga om inkludering och exkludering vad det gäller bredvid vilka man vill sitta vid de olika borden. Det finns ju indicier på att detta utvecklats relativt fort vad det gäller att föredra vissa pedagoger. Riskerar ett experiment som detta att försvåra arbetet med att skapa gemenskap och ett inkluderande gällande kamratrelationer eller är denna risk så pass liten att vinsterna med att öka möjligheterna till social kommunikation får gå först? Kring detta behöver ytterligare studier göras för att bättre kunna svara på denna typ av frågeställning med en större säkerhet.

När jag jämför barnens uppgifter som de berättar i intervjuerna så ser jag inte några tydliga samband med dokumentationen från placeringen vid luncherna. Barnen tycks uppleva att de sitter mer vid ett speciellt bord än vad de egentligen gör, eller så upplever de att de flyttar sig i högre grad än vad dokumentationerna visar. De barn som jag har intervjuat på eftermiddagen uppger vid ett par tillfällen att de ofta sitter vid just det bordet som de satt vid under lunchen just den dagen, trots att så inte är fallet. Flera barn uppger att de sitter vid några speciella kompisar och det kan i viss mån bekräftas av dokumentationerna. Av dokumentationerna att döma så kan jag se att det i första hand inte är vart kompisarna sätter sig som styr valet av plats, utan det är snarare bordet/platsen i sig som är attraktiv för barnet. Några barn sitter gärna vid det

bordet som de hade sin fasta plats vid innan vi påbörjade experimentet med fria platser. I relation till detta väcks naturligtvis åter frågorna om barnens behov av upplevd trygghet och hur vi kan skapa det inom förskolan.

Avslutande kommentar

Jag valde att i min bakgrund belysa hur förskolans roll i samhället har förändrats sedan dess tillkomst. Från att i huvudsak syftat till att erbjuda omsorg för främst mindre bemedlade medborgare till att utvecklas till den skolform som den är idag. Förskolan speglar naturligtvis utvecklingen i vårt samhälle i stort, och framträder idag som en följd av detta tydligare som en skolform med uttalade mål och pedagogiska riktlinjer. Jag har i min studie och mina efterforskningar fått en tydligare bild av att måltiderna i förskolan syftar till så mycket mer än att bara ge barnen näring. Förutom läroplanens mål och Livsmedelsverkets intentioner som vi hittills har grundat måltidernas innehåll på så finns det mycket att vinna om vi väljer att omvärdera olika tillfällen som förekommer i förskolans vardag. En av dessa kan vara måltiden som en möjlighet till att försighetsträna barn i social kommunikation och för att vi ska lyckas med detta krävs det att vi som pedagoger tänker till, vilket jag menar att denna studies experiment är ett exempel på.

Vi lever idag i ett interkulturellt kommunikationssamhälle som ställer nya krav på oss som samhällsmedborgare. Kulturella broar ska byggas och kommunikation är avgörande i denna process. När vi sätter oss tillsammans vid ett dukat bord uppstår en dynamik som är svår att åter skapa vid andra tillfällen under dagen. Jag har funderat mycket på vad det är som gör stunden så positivt laddad ur kommunikationssynpunkt? Kan tidsaspekten vara en faktor? Vi sitter tillsammans tills vi är klara. Ingen kommer plötsligt och avbryter och städar undan en måltid, vi är förtroga med händelseförloppet. Människor äter tillsammans i de flesta kulturer oavsett var på jorden vi befinner oss. Ur kulturella aspekter ser vi gärna på måltiderna som något som för oss närmare varandra, något som skapar trygghet och gemenskap. Att bjuda in okända människor till middag signalerar som följd av detta öppenhet och generositet. Jag vågar mig nästan på att dra slutsatsen att vi genom tiderna har använt måltiderna som en plattform för social kommunikation och därför blir det viktigt för oss pedagoger att tänka till kring måltidssituationen på förskolan eftersom det kan utgöra ett utmärkt tillfälle för att träna barn i social kommunikation.

Reflektionsfrågor i grupp eller enskilt

1. Vad anser du/ni - är det bra eller dåligt med fasta platser i samband med lunchen?
2. Vilka är skälen anser du/ni för att ha fasta platser vid lunchen?
3. Vilka faror ser du/ni gällande att låta barnen själva välja sin placering vid lunchen?
4. Hur uppfattar du/ni lunchens primära syfte? Handlar det om att barnen ska få näring eller är det ett tillfälle för att träna andra saker som ingår i förskolans uppdrag?
5. I kapitlet redovisas för en spänning mellan att skapa trygghet å ena sidan och att skapa möjligheter för kommunikation å den andra. Hur tänker du/ni kring denna spänning?

Referenser

- Andersson, N. (1991) *Mötas vid maten – om sådant som händer kring maten i barnomsorgen*. Almqvist & Wiksell: Malmö.
- Bergström, M. & Nord, C. (2011) *En studie om kommunikation mellan barn och pedagoger på en förskola*. Malmö högskola: Malmö.
- Ek, A. (2009) *Maten på bordet, händerna i knäet. En studie om förhållningssätt vid matsituationer i förskolan*. Stockholms universitet: Stockholm.
- Jansson, M. (2004) *Du blir var du äter – studie om hur den socioekonomiska vardagsmiljön påverkar barns förhållningssätt till mat*. Livsmedelsverket: Uppsala.
- Johansson, E. & Pramling Samuelsson, I. (2001) Omsorg – en central aspekt av förskolepedagogiken. Exemplet måltiden. *Pedagogisk forskning i Sverige* 6(2) s. 81-101.
- Nylund, M., Sandback, C., Wilhelmsson, B. & Rönnerman, K. (2010) *Aktionsforskning i förskolan – trots att schemat är fullt*. Lärarförbundets förlag: Stockholm.
- Pramling Samuelsson, I. & Sheridan, S. (2003) Delaktighet som värdering och pedagogik. *Pedagogisk forskning i Sverige* 8(1/2) s. 70-84.
- Sepp, H. (2013) *Måltidspedagogik – mat- och måltidskunskap i förskolan*. Studentlitteratur: Lund.
- Skolverket (2013) *Skolverkets allmänna råd med kommentarer*. Skolverket: Stockholm.
- Skånfors, L. (2013) *Barns sociala vardagsliv i förskolan*. Karlstads universitet: Karlstad.
- Utbildningsdepartementet (2010) *Läroplanen för förskolan Lpfö 98 Reviderad 2010*. Utbildningsdepartementet: Stockholm.
- Vetenskapsrådet (2002) *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Vetenskapsrådet: Stockholm.
- Åberg, A. & Lenz Taguchi, H. (2009) *Lyssnandets pedagogik – etik och demokrati i pedagogiskt arbete*. Liber: Stockholm.